

Т. В. Іванова,
д. держ. упр., професор, професор кафедри менеджменту зовнішньоекономічної
діяльності підприємств, Національний авіаційний університет
ORCID ID: 0000-0002-2753-1587

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.18.77

ЗАГРОЗИ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

T. Ivanova,
Doctor of Science in Public Administration, professor, professor of the Department of Management of Foreign
Economic Activity of Enterprises, National Aviation University

ENVIRONMENTAL ECONOMIC SECURITY THREATS OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE GLOBALIZATION

У статті стверджується, що сучасні еколого-економічні загрози та небезпеки в Україні характеризуються багаторівністю та надзвичайною складністю свого характеру. У роботі розглядається проблема класифікації загроз еколого-економічної безпеки держави. Визначено основні види загроз і небезпек з точки зору взаємозв'язку між безпекою та станом довкілля. Узагальнено існуючі в науковій літературі підходи до класифікації загроз економічній безпеці. Проаналізовано окремо загрози економічної та екологічної безпеки та представлено загальні загрози еколого-економічної безпеки. Встановлено, що система загроз безпеки є динамічною системою причинно-наслідкових зв'язків з великим числом контурів, зворотних зв'язків, наявність яких може значно посилювати результати реалізації якої-небудь конкретної загрози безпеки. Доведено необхідність комплексного системного підходу до вирішення питань забезпечення економічної безпеки на будь-якому рівні управління. Запропоновано рекомендації щодо протидії загрозам еколого-економічній безпеки в умовах глобалізації.

Ukraine is an integral part of the global socio-economic system, whose activity is based on the unrestricted use of natural resources in economic circulation, which leads to pollution of the country and the depletion of the country's natural resource potential, contributes to the deepening of the ecological crisis, the emergence of global ecological economic dangers for Ukraine. Modern environmental economic threats in Ukraine are characterized by multilevel and extreme complexity of their character. Therefore, this study analyzes separately the threats to economic and environmental security and presents the common features specific to these two areas, ie threats to environmental and economic security.

In a scientific article, it is argued that the current environmental and economic threats and dangers in Ukraine are characterized by multilevel and extreme complexity of their nature. The paper deals with the problem of classification of threats to the ecological and economic security of the state. The main types of threats and dangers are identified in terms of the relationship between safety and the state of the environment. Generalized approaches in the scientific literature to the classification

of threats to economic security. It is established that the system of security threats is a dynamic system of cause and effect relationships with a large number of circuits, feedbacks, the presence of which can greatly enhance the results of the implementation of any specific security threat. The need for a comprehensive systematic approach to addressing economic security at any level has been proved management. Recommendations on counteracting environmental and economic threats are proposed.

Therefore, the combination of real and potential threats to environmental and economic security allows us to judge the danger to certain areas of economic activity and the priority of measures to reflect them. The numerous lists of threats discussed in the article are not definitive; Although it is impossible to completely avoid the manifestation of environmental and economic threats, a well-designed counteraction strategy can minimize the likelihood that they will be transformed into environmental and economic risk.

Ключові слова: загроза, економічна загроза, екологічна загроза, безпека, економічна безпека, екологічна безпека, еколого-економічна безпека, глобалізація.

Key words: threat, economic threat, environmental threat, security, economic security, environmental security, ecological and economic security, globalization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проблема еколого-економічної безпеки держави має важливе значення в контексті загального розвитку країни та реалізації її національних інтересів. Саме поняття еколого-економічної безпеки останнім часом усе частіше з'являється на сторінках як наукових робіт, так і на сторінках інформаційних видань, водночас багатоаспектність і комплексність цієї проблеми зробили її предметом дослідження фахівців різних сфер діяльності.

Забезпечення еколого-економічної безпеки держави безпосередньо пов'язане із можливістю протистояти зовнішнім та внутрішнім загрозам. Виокремлення та систематизація таких загроз, аналіз особливостей їх впливу на безпеку держави є вкрай необхідним у сучасних реаліях, особливої актуальності воно набуває в контексті викликів глобалізації.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У світовій практиці проблемі екологічних та економічних загроз і небезпек присвячено чималу кількість праць. Ґрунтовно проблема загроз еколого-економічної безпеки держави розкрита в працях закордонних авторів, зокрема G. Baechler, K. Dow, T. Homer Dixon, A. Maltais, L. Ohlsson. Найбільш значними працями в цій сфері є численні праці й вітчизняних авторів: З. Варналій А. Жулавський, В. Кислий, Р. Корпан, Л. Мельник, О. Теліженко, М. Хвесик, Є. Хлобистов та ін.

Незважаючи на значні напрацювання з теорії еколого-економічної безпеки держави на сьогодні залишається невирішеною проблема вчасного виявлення та ліквідації загроз еколого-економічній безпеці передусім у зв'язку із відсутністю в науковій літературі єдиного комплексного підходу до їх класифікації та систематизації.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є систематизація загроз еколого-економічній безпеці держави в контексті викликів глобалізації та розроблення їх багатокритеріальної класифікації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Україна є невід'ємною частиною світової соціально економічної системи, діяльність якої базується на необмеженому використанні природних ресурсів у господарському обігу, що призводить до забруднення довкілля та виснаження природно ресурсного потенціалу країни, сприяє поглибленню екологічної кризи, появі перед Україною глобальних еколого економічних небезпек.

На нашу думку, сучасні еколого економічні загрози в Україні характеризуються багаторівневістю та надзвичайною складністю свого характеру. Тому у рамках цього дослідження проаналізуємо окремо загрози економічної та екологічної безпеки, а потім виявимо загальні, характерні для цих двох сфер, тобто загрози еколого економічної безпеки.

Короткий огляд літератури з проблеми економічної безпеки дає можливість сформулювати класифікацію загроз економічній безпеці. В узагальненому вигляді загрози економічній безпеці держави науковцями розділено на внутрішні та зовнішні.

До внутрішніх загроз відносять: структурна реформованість економіки; низька конкурентоспроможність; економіки; високий рівень інфляції; низький рівень природоохоронної діяльності; екологічна небезпека; низька інвестиційна активність; погіршення стану науково-технічного потенціалу; криміналізація економіки; майнове розшарування населення; посилення територіальної диференціації рівня економічного і соціального розвитку регіонів [4].

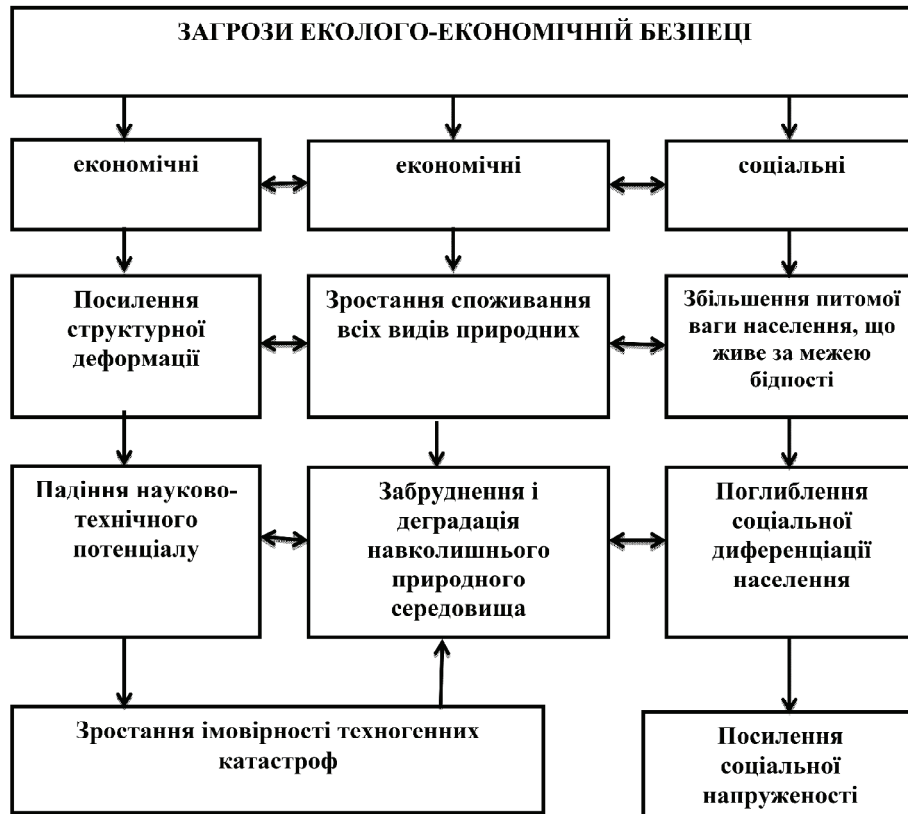

Рис. 1. Загрози еколого-економічній безпеці

До зовнішніх загроз належать: переважання сировинних товарів в українському експорті; високий рівень зовнішнього боргу; втрата традиційних ринків збуту; залежність України від імпорту; недостатній експортний та валютний контроль; нерозвиненість транспортної інфраструктури експортно-імпортних операцій; дискримінація зарубіжних країн у зовнішньоекономічних відносинах з Україною [4].

Перераховані загрози як об'єкти економічної безпеки регламентовані в правовому, адміністративному та політичному планах. Проте вони залишаються проблемними. На нашу думку, у період реформ, найбільшу небезпеку несуть внутрішні загрози. Однак зовнішні загрози через взаємозв'язок усієї сукупності загроз, як правило, посилюють небезпеку деяких внутрішніх загроз. Тому, повертаючись до класифікації внутрішніх економічних загроз, можна зробити незаперечний висновок, що головною економічною загрозою України є недосконалість системи державного управління.

Помилково вважати, що основні параметри економічної безпеки залежать не тільки від динаміки виробництва, стану державного бюджету та державного боргу. Загрози екологічного характеру неминуче призводять до зниження рівня економічного потенціалу країни.

Екологічні загрози — прогнозовані наслідки або потенційні сценарії розвитку подій катастрофічного характеру, які обумовлені змінами стану навколишнього середовища і здатні завдати шкоди життєво важливим інтересам особистості, суспільства, держави, світового співтовариства [3, ст. 16].

Аналогічно загрозам економічної безпеки розрізняють зовнішні і внутрішні екологічні загрози по відношенню до цієї соціоекосистеми.

До зовнішніх екологічних загроз для України можна віднести негативні події, пов'язані з руйнуванням природних екосистем, транскордонним перенесенням забруднюючих речовин, зокрема, з кислотними дощами, глобальним потеплінням клімату, руйнуванням стратосферного озону, можливістю розміщення токсичних і радіоактивних відходів на території України, і рядом інших загроз.

Крім цього, екологічні загрози можна поділяти за ступенем актуальності з урахуванням фактору часу. Актуальні загрози — це сценарії негативних подій, які можуть реалізуватися найближчим часом (відносно короткочасний період безпеки) і вимагають негайного прийняття рішень. Потенційним загрозам відповідає більший період безпеки, і потрібна розробка, як правило, стратегічних управлінських рішень.

Виділяють кілька рівнів екологічної небезпеки: глобальний, національний (державний), регіональний, локальний, імпульсний (точковий). Цілі забезпечення екологічної безпеки і об'єкти на різних рівнях різні.

Українські державні установи, неурядові організації та міжнародні організації робили ряд спроб по оцінці стану навколишнього середовища України та визначенню найважливіших екологічних проблем. Якщо використовувати в якості критерію збиток здоров'ю людини та екосистем, то можна стверджувати, що найбільш гострим екологічними проблемами України є: забруднення повітря в містах, низька якість питної води, втрата біорізноманіття та природних середовищ існування, деградація цінних наземних і водних екосистем, збільшення втрати лісів, збільшення ризику екологічних катастроф та надзвичайних екологічних ситуацій в результаті руйнування державної інфраструктури та незадовільно-

го утримання звалищ небезпечних відходів у вогнищах високої концентрації промисловості та населення.

Важливо зауважити, що в дефініції внутрішніх екологічних загроз не слід обмежуватися фіксацією факторів та умов, що відображають погіршення стану навколишнього середовища. Слід звернути увагу і на такі загрози економічній безпеці, які часто мають вагу безпосередньо екологічних загроз. Це пов'язано не стільки з тим, що соціально-економічна криза звужує можливості зняття екологічних загроз, але і з тим, що макро-економічна політика щодо відображення безпосередньо економічних загроз може сприяти і екологічній стабілізації. У цьому контексті коректно і доцільно деякі загрози економічній безпеці розглядати і як екологічні або еколого-економічні.

До таких загроз на можна віднести такі фактори: криміналізація економіки; низька правова дисципліна; масове приховування доходів; злидні і бідність населення, зростання безробіття; ослаблення науково-технічного потенціалу країни тощо. За певних умов масштаб і стійкість дії цих факторів можуть призвести до погіршення екологічної ситуації [1].

Отже, необхідно об'єднати аналіз економічних загроз з актуальною і перспективною екологічною обстановкою при одночасному обліку позитивності, негативності або нейтральності екологічного впливу макроекономічних заходів щодо зняття цих економічних загроз. Мабуть, доцільно коригувати ці переліки, згадуючи лише найбільш небезпечні та пріоритетні з точки зору стану та перспектив соціально-економічного розвитку, перенести основне смислове навантаження на необхідність створення ефективного механізму (рис. 1).

Це призводить до того, що система загроз безпеки є динамічною системою причинно-наслідкових зв'язків з великим числом контурів, зворотних зв'язків, наявність яких може значно посилювати результати реалізації якої-небудь конкретної загрози безпеки. Ця особливість яскраво проявляється на сучасному етапі розвитку держави, що характеризується наявністю великої кількості локальних загроз і швидко наростаючими кризовими ситуаціями внаслідок їх взаємодії.

Розглянута класифікація загроз безпеки в їх взаємодії і динамічний розвиток однозначно призводить до висновку про необхідність комплексного системного підходу до вирішення питань забезпечення економічної безпеки на будь-якому рівні управління, чи то держава, регіон чи окреме підприємство [4].

Державна стратегія забезпечення еколого-економічної безпеки повинна носити довгостроковий характер, і така стратегія повинна виходити з того, що в еколого-економічному відношенні ефективніше "прогнозування і запобігання", ніж "реагування та виправлення" у відображенні загроз. Однак велика кількість еколого-економічних загроз обумовлює необхідність концентрації уваги і сил на найневідкладніших заходах щодо зняття цих загроз [2, ст. 146].

Забезпечення еколого-економічної безпеки, виявлення загроз і прийняття запобіжних заходів, що дозволяють попередити або пом'якшити формування і прояв негативних процесів, вимагають двостороннього моніторингу та діагностики основних тенденцій розвит-

ку регіонів. Вони здійснюються з метою виявлення кризових ситуацій в соціально-економічній сфері, оцінки впливу регіональних кризових ситуацій на еколого-економічну безпеку країни, визначення пріоритетних напрямів соціального, економічного та екологічного розвитку, обґрунтування відповідних цільових комплексних програм.

На основі структури загроз еколого-економічної безпеки будується система показників-індикаторів, що дозволяє, в кінцевому підсумку, отримати рангові ознаки, що упорядковують спостережувані об'єкти за співвідношенням рівнів загроз економічній безпеці (рівність — нерівність і більше — менше).

Розглянутий підхід доцільно застосовувати на регіональному рівні. Простежується тісний зв'язок між проблемами діагностики та нейтралізації загроз економічній безпеці та переходом на модель сталого розвитку, тому може мати місце і збіг методологічних підходів до їх вивчення, через пропоновану нами категорію "еколого-економічна безпека" [3, с. 20]. В умовах обмеженості фінансових і матеріально-технічних ресурсів для забезпечення екологічної безпеки необхідно виявити групу пріоритетних екологічних проблем. Ступінь небезпеки, гострота тієї чи іншої проблеми визначається величиною можливих відхилень актуальних параметрів від норми або, іншими словами, близькістю цих параметрів до критичної межі. Водночас небезпека характеризує можливість настання різного роду негативних подій, специфіка яких відображена в конкретних параметрах і відповідних ним нормативах.

У зв'язку з вищесказаними критеріями оцінками пріоритетності екологічних проблем можуть служити наступні показники: небезпека заподіяння шкоди здоров'ю населення (медичний); небезпека дестабілізації навколишнього середовища (екологічний); небезпека нанесення матеріального збитку (економічний); сукупний критерій.

Розробка обґрунтованої системи пріоритетів на основі вищеназваних критеріїв вимагає спеціального дослідження. Тим не менш попередній аналіз дозволяє виділити такі найбільш значущі узагальнені екологічні проблеми.

Проблеми високого ступеня медичної небезпеки: забруднення атмосферного повітря міст; незадовільна якість питної води; небезпека продуктів харчування; забруднення довкілля діоксинами, відходами виробництва і споживання; радіоактивне забруднення ряду територій.

Проблеми високого ступеня екологічної небезпеки: зниження видового різноманіття тваринного і рослинного світу; постійне зменшення лісистості; руйнування шару стратосферного озону.

Проблеми високого ступеня економічної небезпеки: комплексне порушення земель; виснаження і забруднення поверхневих вод.

Масштабною актуальною загрозою катастрофічного характеру є загроза зростання виробництва на базі наявних екологічно "брудних" технологій і аварійних виробничих потужностей без необхідного застосування дієвих природоохоронних заходів, фінансування яких зводиться до мінімуму [1].

Застосування методології ранжирування дозволить кількісно оцінити узагальнену стійкість різних траєкторій розвитку. Разом з тим використання моделей функціонування окремих сфер життєдіяльності дозволяє отримати прогнозу оцінку стійкості розвитку. Якісну оцінку стану навколишнього середовища на даній території можна зробити за допомогою виділення частки площ, на яких екологічна ситуація різного ступеня гостроти або ступеня відхилення від норми. Розрізняють 7 рангів (ступенів) екологічної напруженості (ступеня небезпеки) — від дуже низької до дуже високою. Території України, на яких існує найгостріша екологічна обстановка, офіційно визначаються як зони надзвичайної екологічної ситуації та зони екологічного лиха.

ВИСНОВОК

Таким чином, сукупність реальних і потенційних загроз еколого-економічній безпеці дозволяє судити про небезпеку для тих чи інших сфер господарської діяльності та пріоритетності заходів по їхньому відображенню. Численні переліки загроз не є остаточними, потребують ранжирування за ступенем пріоритетності загроз при достатньому для економічного аналізу ступені їх деталізації. Попри те, що повністю уникнути прояву еколого-економічних загроз неможливо, грамотно розроблена стратегія протидії може мінімізувати вірогідність їх перетворення у еколого-економічну небезпеку.

Література:

1. Грищенко І.В. Еколого-економічні загрози та небезпеки в Україні: проблеми ідентифікації та протидії [Електронний ресурс] / І.В.Грищенко. — Режим доступу: http://www.economy.in.ua/pdf/3_2012/15.pdf
2. Харченко Ю.А. Протидія еколого-економічним загрозам і небезпекам в Україні / Ю.А.Харченко// Матеріали Міжнародної наукової конференції молодих вчених "Економіко-екологічні проблеми сучасності у дослідженнях молодих науковців" / Одеський державний екологічний університет. — Одеса: ТЕС, 2015. — С. 146—148.
3. Хлобистов Є.В. Суспільні конфлікти у сфері екологічної (природно техногенної) безпеки / Є.В. Хлобистов, Л.В. Жарова // Механізм регулювання економіки. — 2011. — №1. — С. 1623.
4. Шайдаров О.І. Основні загрози економічній безпеці держави та шляхи зменшення їхнього руйнівного впливу [Електронний ресурс] / О.І. Шайдаров. — Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=Vzuk_2014_36_10

References:

1. Hryshenko, I.V. (2012), "Ecological and economic threats and dangers in Ukraine: problems of identification and counteraction", *Ekonomika ta derzhava*, [Online], vol. 3, available at: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=1746&i=12> (Accessed 10 Sept 2019).
2. Kharchenko, Yu.A. (2015), "Countering environmental and economic threats and dangers in Ukraine",

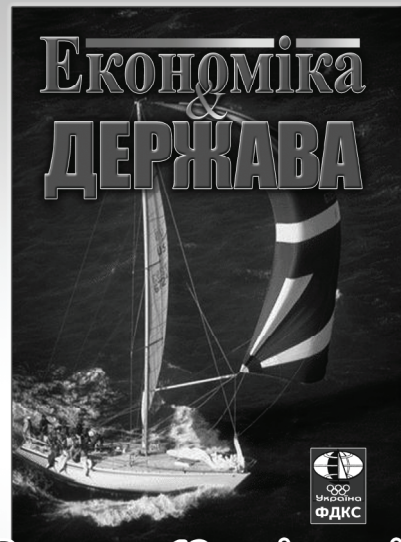
Mizhnarodna naukova konferentsiia molodykh vchenykh "Ekonomiko-ekologichni problemy suchasnosti u doslidzhenniakh molodykh naukovtsiv" [International Scientific Conference of Young Scientists "Economic and Ecological Problems of Modernity in Young Scientists Research"], Odessa State Ecological University, Odessa, Ukraine, pp. 146—148.

3. Khlobystov, Ye.V. (2011), "Public conflicts in the field of environmental (technogenic) security", *Mekhanizm rehulivannia ekonomiky*, vol. 1, pp. 16—23.

4. Shajdorov, O.I. (2014), "The main threats to the economic security of the state and ways to reduce their destructive impact", [Online], available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=Vzuk_2014_36_10 (Accessed 10 Sept 2019).

Стаття надійшла до редакції 18.09.2019 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових

видань України з ЕКОНОМІКИ

Передплатний індекс: 01751

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73